UNIVERSITY OF AMSTERDAM

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Sport op televisie: nationaal gevoel en verbroedering

Stauff, M.

Publication date
2011
Document Version
Final published version
Published in
Televisiestudies. - 2e dr.

Link to publication

Citation for published version (APA):
Stauff, M. (2011). Sport op televisie: nationaal gevoel en verbroedering. In J. Hermes, & M. Reesink (Eds.), *Televisiestudies. - 2e dr.* (pp. 173-187). Boom Lemma.

General rights
It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations
If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: https://uba.uva.nl/en/contact, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, P.O. Box 19185, 1000 GD Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

UvA-DARE is a service provided by the library of the University of Amsterdam (https://dare.uva.nl)

Download date:09 Sep 2026

Sport op televisie: nationaal gevoel en verbroedering

8

Markus Stauff

In bijna alle landen en gedurende de hele geschiedenis van de televisie vormt sport een bijzonder belangrijk onderdeel van het programma-aanbod. Live-uitzendingen van de belangrijkste sportevenementen worden al vanaf het begin van de televisie in beeld gebracht, om toeschouwers voor het nieuwe medium te interesseren en om de technische mogelijkheden ervan te laten zien. Steeds weer worden technische vernieuwingen (zoals kleurentelevisie, kabel- en satelliet-tv, HDTV) ten tijde van grote sportevenementen (Olympische Spelen, WK voetbal, bokswedstrijden) ingevoerd. Dat toont weer de symbiotische verhouding tussen sport en televisie: de televisie geeft de sport een breed publiek, dat zich niet alleen voor een enkele wedstrijd of een lokale club interesseert, maar voor een sport in het algemeen. Sinds de jaren tachtig is de televisie bovendien ook nog eens de belangrijkste inkomstenbron voor de meest populaire sporten geworden.

Sport op televisie is in meerdere opzichten een bijzonder genre. Zo biedt professionele sport de televisie een eindeloze stroom aan evenementen – de wekelijkse speelrondes van de nationale voetbalcompetitie komen tegemoet aan de wekelijkse structuur van de televisieprogrammering. Maar ondanks de regelmaat daarvan gaat het tegelijk ook altijd weer om heel bijzondere gebeurtenissen, omdat hierbij niet de 'allerbesten' tegen elkaar uitkomen, maar er (in elk geval aan het einde van het seizoen) een onbetwistbare winnaar kan worden gekroond. Sport levert televisie dus met grote zekerheid en regelmaat steeds nieuwe evenementen, die ook altijd weer als uiterst relevant gelden. Sport levert dus zowel een continue, seriële ontwikkeling, die dagelijks of wekelijks uitzendingen met de laatste ontwikkelingen mogelijk maakt, alsook uitzonderlijke gebeurtenissen die de routinematige programmering van de televisie onderbreken of veranderen.

Sport is bovendien niet als een eenvormig of coherent tv-genre te zien. In de eerste plaats presenteert het zich in zowel de vorm van live-verslagen en samenvattingen als die van talkshows. In de tweede plaats vertoont bijna elk sportprogramma een combinatie van kenmerken die voor verschillende func-

ties van televisie staan: Gary Whannel heeft bijvoorbeeld laten zien dat televisiesport altijd een mengvorm is van journalistiek (met bijvoorbeeld informatie over een aanstaande spelerstransfer), drama (zoals de wekelijkse soap rond een spits die alweer niet heeft gescoord) en amusement (voorspellingen, human interest-interviews) (Whannel, 1992). Toch kan de live-verslaggeving met haar specifieke vorm van commentaar op verrassende gebeurtenissen als een kenmerkende vorm van sport op televisie worden beschouwd (Raunsbjerg, 2000). In het vervolg van dit hoofdstuk zullen we dan ook bespreken in hoeverre live-verslagen van sport bijdragen aan het overbrengen van culturele kennis en aan de representatie van sociale categorieën als nationale identiteit, gender, enzovoort. De analyse van een kort voorbeeld van de Olympische Spelen van 2010 toont aan dat televisiesport bepaalde formele en institutionele kenmerken in zich draagt die haar culturele invloed geven.

De 10.000 meter van Sven Kramer
Op 23 februari 2010 staat bij de Olympische Winterspelen de 10.000 meter langebaanschaatsen voor mannen op het programma. Favoriet voor de eindzege is de Nederlander Sven Kramer, die in de laatste rit van de dag aantreedt tegen de Russische schaatser Skobrev. Sven Kramer komt ook daadwerkelijk in de snelste tijd over de finish, maar wordt gediskwalificeerd omdat hij tijdens de rit op het verkeerde moment van de buitenbaan naar de binnenbaan is gewisseld. De commentatoren hebben de fout al tijdens de rit gezien en vragen zich of hoe het toch tot deze fout heeft kunnen komen. Na het einde van de rit zoomt de televisie in op twee verschillende aspecten van de wedstrijd: enerzijds gaat zij in op de vele tegenstrijdige emoties die direct live op de ijsbaan als reactie op de strijd loskomen: de woede van Sven Kramer die zodra hij van zijn fout hoort zijn bril op het ijs smijt; de vreugde van de Zuid-Koreaanse rijder Seung-Hoon Lee, die verrassend de gouden medaille heeft gewonnen; de vertwijfeling bij de fans van Sven Kramer, en de wanhoop gecombineerd met berouw en schuldgevoel van zijn trainer. Anderzijds probeert de televisie op hetzelfde moment door middel van herhalingen en beeldfragmenten vanuit andere cameraposities te verklaren wat er precies waarom is gebeurd. In een beeld van bovenaf wordt getoond dat Kramer pas in de allerlaatste seconde naar de binnenbaan is gewisseld; door een close-up van de trainer wordt gereconstrueerd dat hij Kramer naar de binnenbaan heeft verwezen; in gesprekken met voormalige topschaatsers wordt bediscussieerd wat de sporters tijdens de rit waarnemen, enzovoort.

Hoewel dit voorbeeld wel wat uitzonderlijk is, zijn hierin duidelijk de typische kenmerken van sport op televisie te herkennen. Het toont bovendien aan

waarom sport voor de televisie in het algemeen zo'n belangrijk en bijzonder onderdeel van het aanbod is.

8.1 Resultaten en gemeenschap

De tien kilometer van 23 februari 2010 verbindt twee volstrekt verschillende gegevens, die er samen toe bijdragen dat de televisie een (nationale) gemeenschap creëert. Enerzijds is er het lang vooraf geplande, met veel passie voorziene en op en top georganiseerde gebeuren van de Olympische Spelen en in het bijzonder van de tien kilometer. Anderzijds is er het volkomen verrassende, niet voorziene gegeven van het falen van Sven Kramer, dat uitnodigt tot een zoektocht naar het hoe en waarom daarvan.

Media events
Het lang geplande evenement van de Olympische Spelen is een typisch *media event* zoals reeds lang geleden uitvoerig door Dayan en Katz is geanalyseerd (Dayan & Katz, 1992): de televisie zendt een gebeurtenis uit die, hoe groot de rol van de televisie daarbij ook is, niet door het medium zelf is georganiseerd en waarvan de betekenis cultureel is verankerd. Naast sportevenementen beschouwen Dayan en Katz bijvoorbeeld ook ceremonieën als koninklijke bruiloften of uitzonderlijke mijlpalen zoals de maanlanding als *media events*. De televisie tracht vooral 'de geest' van het evenement over te brengen – in het geval van de Olympische Spelen worden bijvoorbeeld altijd de wederzijdse vriendschap en respect van de sporters onderling en de idee van sportiviteit en eerlijkheid beklemtoond. Juist omdat de gebeurtenis begrepen moet worden als iets wat los van de aanwezigheid van de televisie plaatsvindt, krijgt de uitzending ervan een bijzondere betekenis. Het is kenmerkend voor *media events* dat zij lang van tevoren worden aangekondigd en dat ze de gebruikelijke structuur van het programmaschema doorbreken; alleen al daardoor zijn het bijzondere momenten die niet binnen de alledaagse routine vallen. In ons voorbeeld deelt kort na het einde van de rit een door het beeld lopende balk mee: '*Pauw & Witteman* nu op Nederland 2'. Daarmee wordt duidelijk gemaakt: de Olympische Spelen en deze rit zijn zo belangrijk dat een ander bekend en populair programma daarvoor plaats moet maken.

Terwijl bij andere media events zoals staatsbegrafenissen en kroningen een vlekkeloze en volgens de planning lopende voortgang en afloop van het grootste belang is, kenmerkt de tv-sport zich door de mogelijkheid dat de georganiseerde gebeurtenis een onverwacht verloop kent – zoals het dramatische falen

van Sven Kramer. Dit ontbreken van een vaststaande afloop legt de nadruk op het live-karakter van televisie (Doane, 1990). In tegenstelling tot bijvoorbeeld de fotografie die uiteindelijk slechts sporen van gebeurtenissen uit het verleden laat zien, belooft de televisie (en in het bijzonder sportuitzendingen) de mogelijkheid om onderdeel te zijn van zich op dat moment afspelende gebeurtenissen. Dat wordt nog eens extra beklemtoond doordat het scherm ons niet alleen de gebeurtenis zelf toont, zoals de verkeerde baanwissel van Kramer, maar ook direct de reacties van de toeschouwers ter plaatse. Bovendien onderstrepen de stemmen van de commentatoren met hun uitroepen, zuchten en waarschuwingen (zo werd bij het voorbeeld meermaals opgewonden 'Kijk uit! Kijk uit!' geroepen) het onverwachte verloop van dit sportincident (Marriot, 1996). De onvoorziene gebeurtenis leidde ertoe dat deze uitgebreid werd nabeschouwd: zij verscheen op de voorpagina's van kranten, werd becommentarieerd in blogs en op Twitter en werd uiteraard ook de dag daarop weer uitgebreid op de televisie verder bediscussieerd. Deze combinatie van een vooraf reeds voorziene bijzondere gebeurtenis (de Olympische Spelen) en een totaal verrassende, sensationele gebeurtenis (de fout van Sven Kramer) geeft aanleiding tot grote gemeenschappelijke aandacht en biedt daarmee een gedeeld uitgangspunt voor allerlei discussies.

Media events zoals de Olympische Spelen hebben daar bovenop een mondiale uitstraling; mensen in de meest uiteenlopende landen kijken tegelijk naar één en dezelfde gebeurtenis. Daarbij blijft het nationale perspectief in het algemeen echter dominant (Puijk, 2000). Uit oogpunt van het journalistieke criterium van neutraliteit wordt in vele landen steeds weer heftig gediscussieerd in hoeverre de commentatoren partij mogen kiezen voor de sporters of ploegen van hun eigen land. De Amerikaanse uitzending van de Olympische Spelen onthoudt zich bijvoorbeeld al een aantal jaren expliciet van de 'wij'-vorm. Toch blijkt uit de keuze van de evenementen, de duiding van het gebeuren, maar ook in de manier van ontvangst een duidelijk nationale insteek. De nog altijd voornamelijk nationale organisatie van het medialandschap (waardoor zowel publieke als commerciële zenders zich op een nationaal georiënteerd publiek richten) en de eveneens vooral nationale organisatie van de topsporten (zodat bij de Olympische Spelen of wereldkampioenschappen sporters en ploegen voor hun land aantreden) ondersteunt daarbij de nationale focus van de grote sportevenementen.
Een interessante uitzondering daarop vormt Eurosport, waarop één commentator het verslag voor bijvoorbeeld Nederland en Vlaanderen, of voor Duitsland, Zwitserland en Oostenrijk verzorgt.

Alleen al het feit dat er op de Nederlandse televisie zoveel aandacht aan het schaatsen wordt besteed, is het gevolg van een specifiek nationale belangstelling. Op de Duitse televisie wordt bijvoorbeeld veel meer aandacht besteed aan de biatlon, een sport met veel succesvolle Duitse atleten. Ook het perspectief van waaruit de wedstrijden worden becommentarieerd, is nationaal van karakter. Zo kunnen de Nederlandse verslaggevers de prestaties van Kramer en de andere Nederlandse schaatsers met informatie over vroegere prestaties of ontwikkelingen in hun privéleven verklaren; voor de uitleg van de prestaties van de Koreanen en de Russen beschikken zij echter over veel minder kennis, reden waarom hiervoor vaak eerder op veralgemeniserende uitspraken en stereotypen wordt teruggegrepen (Tudor, 1992). Zo worden Skobrev en Lee steeds weer als 'de Rus' en 'de Zuid-Koreaan' aangeduid, terwijl Kramer, hoewel hij toch als representant van ons land schaatst, altijd als individu en nooit als 'de Nederlander' wordt neergezet.

Sport op televisie als bindende factor
Sport op televisie zorgt er dus niet alleen voor dat de belangstelling van uitzonderlijk grote groepen mensen wordt opgewekt, maar ook dat de toeschouwers zich als deel van een collectief (een nationale gemeenschap) voelen aangesproken; het genre omkleedt het concept van de natie met beelden, verhalen en emoties die het concept zelf tot een realiteit maken. In het dagelijks leven blijft het behoren van een individueel persoon tot een bepaald land, en daarmee zijn 'nationale identiteit', formeel (bijvoorbeeld in de vorm van een paspoort) en abstract. Wat precies het land uitmaakt waartoe men behoort, blijft vaag en een samenhang met alle andere mensen met eenzelfde nationale identiteit bestaat eigenlijk alleen maar door tussenkomst van de media. Een natie kan dus ook als een *imagined community* (Anderson, 1983) worden begrepen, dat wil zeggen als een gemeenschap die niet wordt gekenmerkt door het feit dat de leden ervan elkaar kennen. In plaats daarvan berust de *imagined community* van een land vooral daarop dat mensen die elkaar niet kennen, toch een gezamenlijke voorstelling hebben van wat de tradities, eigenschappen en emoties zijn die ze met elkaar verbinden. Om mensen die zich in zeer verschillende omstandigheden bevinden (in stad en dorp, rijk en arm) ondanks die verscheidenheid toch gemeenschappelijkheid te laten voelen, zijn door de media overgedragen verhalen van gebeurtenissen nodig die als nationaal worden gezien. Zoals het verhaal van Sven Kramer, die als 'vertegenwoordiger' van Nederland (dus bijvoorbeeld als drager van een pak in de Nederlandse driekleur, en aangemoedigd door mensen die met oranje vlaggen zwaaien) de bijzondere aandacht van de Nederlandse televisie krijgt, en wiens 'falen' tot een deel van de Nederlandse geschiedenis wordt en waaraan bijvoorbeeld in de jaaroverzich-

ten op de Nederlandse tv wordt herinnerd. Televisieberichten dragen zo bij aan de verbeelding van de Nederlandse identiteit, doordat ze bepaalde 'nationale' thema's naar voren halen en een gezamenlijke kennis bij de kijkers in het gebied van uitzending genereren. De belangrijke sportgebeurtenissen op televisie bieden daar bovenop veel beelden van de concrete nationale gemeenschap, die ook nog eens een hoge emotionele lading hebben, zoals de fans die in dezelfde kleuren zijn gekleed (net zoals personen die tot het koningshuis of de regering behoren) met hun gelijktijdige emotionele reacties. Bij de tien kilometer toonde de televisie bijvoorbeeld de vriendin van Sven Kramer, het prinselijk paar Willem-Alexander en Máxima naast anonieme fans als deel van de gemeenschap die met Kramer meevoelden.

Omdat de grote sportgebeurtenissen als media events op een bijzondere manier worden aangekondigd en deels inbreken in het ritme van het alledaagse leven, veranderen deze gebeurtenissen ook de wijze van toeschouwen: vaak kijken mensen samen in groepen, soms zelfs ook in openbare ruimtes (*public viewing*). Daarbij vertonen die tv-uitzendingen van de gebeurtenissen ook niet alleen maar beelden van mensen op de plaats zelf zoals in het stadion, maar ook beelden van mensen die in landen overal op de wereld de gebeurtenis via de televisie volgen. Het gegeven dat televisie in het algemeen door grote groepen mensen tegelijkertijd wordt bekeken, wordt bij sportuitzendingen bijzonder duidelijk zichtbaar en in die zin relevant. Zo dragen sportuitzendingen zowel door hun inhoud (het gezamenlijk meeleven met Sven Kramer) alsook door de vorm van hun ontvangst bij aan de zichtbaarheid van het collectief. Als de televisie bij het WK voetbal niet alleen de spelers van oranje en de fans in het stadion toont, maar ook de meelevende groepen fans in de meest afgelegen plaatsen van Nederland, wordt de 'eenheid' van het land zichtbaar. In hoeverre de televisie op die manier ook daadwerkelijk los van de sport bijdraagt tot een versterkt gevoel van nationalisme, wordt uit onderzoek niet geheel duidelijk. Zeker is wel, dat sport op televisie aanzienlijk bijdraagt aan de beelden en voorstellingen die wij over 'onszelf' en 'anderen' hebben.

8.2 Enscenering en de productie van kennis

Dit nationale perspectief van mediaberichtgeving wijst erop dat media events in het algemeen en sportevenementen in het bijzonder niet zomaar verslagen van gebeurtenissen zijn. Enerzijds dragen de media juist bij de sport tot de organisatie van het evenement zelf bij. De Amerikaanse televisie heeft zoals gezegd invloed op het tijdstip waarop bepaalde wedstrijden plaatsvinden om

ze dan live op het meest gunstige moment, op prime time, te kunnen uitzenden. Anderzijds ondergaat het gebeuren daarbij ook altijd een aantal transformatieprocessen, om überhaupt op televisie zo goed mogelijk in beeld gebracht te kunnen worden: door close-ups worden de inspanningen en emoties van de atleten benadrukt, door grafieken worden de actuele tussenstanden verduidelijkt, door *split screen*-beelden worden de rijstijlen van de verschillende schaatsers met elkaar vergeleken (Whannel, 1992, p. 87-102).
De uiteenlopende temporele en ruimtelijke aspecten van de diverse sporten vereisen daarbij zeer specifieke technieken (onderwatercamera's, motorcamera's, camera's in de helmen van skiërs) en bepaalde vormelementen (montage, split-screen, grafieken) om de prestaties van de sporters zichtbaar en invoelbaar te maken en de competitie in een spannend verhaal met identificeerbare karakters te kunnen omzetten. Voor de diverse sporten zijn bepaalde conventies ontwikkeld die tijd en plaats van het gebeuren zo spannend mogelijk verdichten. Die zijn voor een tenniswedstrijd of een wielerkoers volkomen anders dan bij een golftoernooi, waarbij de deelnemers door hun onderlinge afstanden sowieso niet in een beeld te vangen zijn. Wat de verschillende sportuitzendingen echter gemeen hebben, is dat zij met enorm technisch vernuft een visueel spektakel creëren, waardoor de stijl zich duidelijk van die van andere tv-uitzendingen onderscheidt, maar die tegelijk ook wel een aantal overeenkomsten met andere media laten zien. Sportuitzendingen vormen in de regel een combinatie van zeer uiteenlopend materiaal: extreme herhalingen tonen vallende zweetdruppeltjes en vervreemden de uiterste inspanningen van de atleten tot onwerkelijke bewegingsvormen; grafieken en statistieken komen door het beeld heen en trekken de aandacht naar specifieke deelaspecten.
Met deze veelheid aan stilistische middelen, die historisch gezien in het bijzonder in de *American football*-uitzendingen van de Amerikaanse televisie sinds de jaren zeventig werden ingevoerd en zich in de jaren tachtig wereldwijd hebben verspreid, is de televisiesport een belangrijk voorbeeld voor een bredere ontwikkeling van wat wel wordt genoemd een 'televisuele' stijl (Caldwell, 1995) (zie ook kader 2.8 en Televisuality, kader 4.1). Sinds de jaren tachtig ontwikkelde zich op de televisie zeer snel een veelheid aan stilistische middelen, die de 'look' van een programma, door technische innovaties gestuurd, tot een belangrijk onderscheidend kenmerk maakte. Een deel van die stilistische vernieuwingen zijn ook weer geleend van andere media zoals computerspellen: de presentatie van de verschillende sporten bij de Olympische Spelen wordt op de televisie min of meer als een menu met keuzemogelijkheden voorgesteld, sporters worden voor de wedstrijd als een soort avatar gepresenteerd en met

door de computer gegenereerde simulaties van spelsituaties wordt naderhand bekeken of een speler buitenspel stond.

Sportanalyse

Terwijl de toepassing van de techniek en de daarmee verbonden verveelvoudiging van stilistische vormen enerzijds vooral voor een visueel spektakel zorgen, die relatief los van het feitelijke gebeuren spanning, emotionele intensiteit en verstrooiing brengt, dragen de genoemde facetten er anderzijds toe bij dat de prestaties van de atleten aan een nauwkeurige analyse kunnen worden onderworpen en daardoor verrassende resultaten mogelijk kunnen worden verklaard. Reeds tijdens de race krijgen de toeschouwers informatie over de onderscheiden tactieken en uiteenlopende vaardigheden van de sporters. En uiteraard kunnen de toeschouwers de gebeurtenissen zelf als aanleiding gebruiken om hun eigen kennis over de sport, de spelers en de resultaten van eerdere wedstrijden ter verklaring te gebruiken, en die van de verslaggevers of de sporters zelf tegenspreken. De televisie verschaft zelf de basis voor die kennis over de sport, doordat het de prestaties met allerlei middelen (grafieken, detailopnamen, herhalingen en interviews) aan elkaar koppelt en onder de loep legt. Sterker nog dan bij andere tv-genres loopt de specialistische kennis van experts en populaire kennis van de kijker hierbij door elkaar heen (Stauff, 2009).

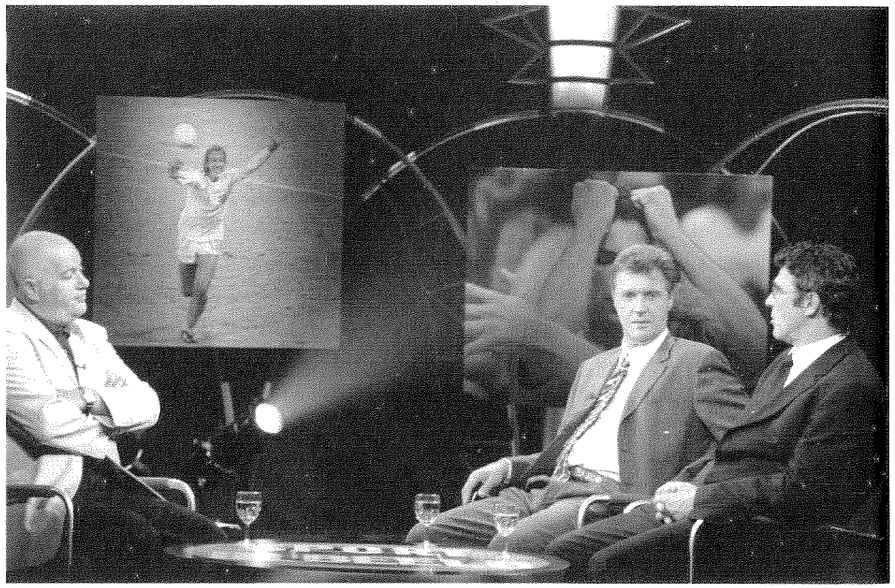

Presentator Jack van Gelder met gasten Ruud Krol en Willem van Hanegem in Sport in beeld *(1999).*

Margaret Morse (1983) heeft gewezen op de ambivalentie van deze voor de televisiesport kenmerkende wijze van verbeelding: enerzijds functioneert een vertraagde herhaling als een esthetische stilering, die een vloeiende beweging irreëel en dromerig doet lijken en het lichaam daarmee tot object van esthetische bewondering maakt; tegelijkertijd is de vertraagde herhaling ook een quasi-wetenschappelijk product, dat het lichaam tot het object van de analytische blik maakt (was de bal uit, heeft de hand van de speler hem aangeraakt, enzovoort). Deze voor de televisiesport kenmerkende verstrengeling van wetenschap en emotie, van de afstandelijke waarheidsvindende blik en de emotioneel betrokken blik, tussen realisme en melodrama, zien we ook weer terug in het voorbeeld van de 10.000 meter bij de Olympische Spelen.

Na het einde van de rit probeert de televisie te verklaren hoe het tot deze fout kon komen. Daarbij worden eerst de beelden van de rit nogmaals vertoond en van commentaar voorzien. Vervolgens maken enkele herhalingen duidelijk op welk moment Sven Kramer naar de verkeerde baan is gewisseld, en tonen aanvullende beelden vanuit andere cameraposities dat hij op het allerlaatste moment heeft besloten om van baan te wisselen, en dat de trainer hem vlak van tevoren nog aanwijzingen heeft gegeven. Dat werpt de vraag op of de trainer een fout heeft gemaakt; en inderdaad kan de televisie reeds korte tijd later beelden laten zien waaruit blijkt dat de trainer Kramer naar de binnenbaan stuurt. Deze beelden worden in de loop van de avond (en gedurende de dagen daarna) voortdurend herhaald en door de commentatoren, maar ook door diverse voormalige topschaatsers van commentaar voorzien. Vijfentwintig minuten na het einde van de rit geeft Sven Kramer op de tv een interview waarin hij zijn kijk op de zaak geeft; iets minder dan een uur later is op televisie een kort tevoren uitgezonden radio-interview te horen waarin trainer Gerard Kemkers vertelt hoe hij tot zijn fout kwam (waarbij de televisie nog eens de beelden van de beslissende gebeurtenis laat zien).

Deze weergave laat zien hoe de televisiesport aanleiding geeft om op een quasi-wetenschappelijke (om niet te zeggen: quasi-rechercherende) wijze een voorval met gebruik van allerlei technische en persoonlijke middelen steeds weer opnieuw 'onder de loep' te nemen. Maar die verbeelding beperkt zich er niet toe om een objectieve oorzaak van het gebeuren te vinden. Daarnaast staan daarbij ook de juistheid van de gedragingen en daarmee het karakter en de identiteit van de betrokken personen ter discussie.

8.3 Kennis en culturele normen

Sportevenementen vormen niet alleen aanleiding om, zoals andere media events, een gedeeld nationaal perspectief te vormen; de mate waarin sport op een bijzonder gerichte wijze bepaalde prestaties zichtbaar maakt, draagt (net zoals reality-formats of soap opera's) ook bij aan een voortdurende beoordeling van gedragswijzen van andere mensen en daarmee tot de onderhandeling over culturele waarden.

In ons voorbeeld interesseert de televisie zich er niet alleen voor wat er precies is gebeurd, maar ook hoe de betrokkenen daarmee omgaan. Na het einde van de rit wordt niet alleen de sportieve prestatie (en de fout) door herhalingen in *slow motion* en grafieken tot in detail herkauwd; ook het gedrag van de sporters en de trainers, van de toeschouwers en de officials wordt heel precies gadegeslagen, becommentarieerd en beoordeeld. Na de rit toont de televisie ons hoe de trainer Sven Kramer vertelt wat er is gebeurd, hoe hij hem bemoedigend op de schouder wil kloppen, en dat gebaar echt woest wordt afgewezen. Eerst gooit Kramer zijn bril op het ijs, dan trapt hij woedend tegen een van de pionnen die de baan begrenzen; nog iets later toont een beeld op de voorgrond Sven Kramer, die op het binnenterrein van de ijsbaan op een bank zit, terwijl op de achtergrond de trainer ontdaan op de bodem knielt. Daar tussendoor zijn beelden van jubelende winnaars te zien.

Hier wordt duidelijk dat verrassende beelden van sport zeer aangrijpende emoties tonen en dat ze, net als het geval is in soap opera's, een hele waaier aan personages met allerlei tegengestelde lotgevallen opleveren, wier levenslopen vaak gedurende langere tijd door de toeschouwers worden gevolgd. Zo had bijvoorbeeld Sven Kramer voor de Olympische Spelen het imago van een onbeheerste en arrogante sporter, zodat bepaalde reacties van hem wel te verwachten waren. Precies zoals bij de soap opera nodigt de sport uit ons voortdurend in te leven in de situatie van de protagonisten en daarmee tot eindeloze discussies over hun manier van doen (Rose & Friedman, 1997; O'Connor, 1993).

Gedrag onder de loep

Maar meer nog dan in de soapopera worden de gedragingen in de sport geaccentueerd, becommentarieerd en op hun gepastheid beoordeeld. In de soap roddelen de personages, die onderdeel vormen van de diëgetische wereld, over elkaar; in de televisiesport geven buitenstaanders commentaar op wat de toeschouwers zien en leveren daarbij categorieën ter beoordeling. Verschillende

deskundigen gaan bijvoorbeeld met elkaar in discussie over de vraag of de schuld voor de fout uiteindelijk bij de trainer of bij de sporter moet worden gezocht, en of het normaal is dat een sporter blind de aanwijzingen van zijn trainer volgt. Op dezelfde manier werd bediscussieerd in hoeverre de uitgelaten blijdschap bij de Koreaan passend was, gezien het feit dat hij slechts door de fout van een ander gewonnen had. De commentator van de NOS kwam echter tot de conclusie, dat hij de zege zonder twijfel had verdiend, omdat hij eveneens een fantastische tijd had gereden. In al deze gevallen staat gedrag ter discussie, dat ook los van de sport relevant is: vragen van autoriteit, eerlijkheid, ingetogenheid, enzovoort. Terwijl ook de sport dus emoties en gedragingen in spannende situaties van overwinning en verlies in beeld brengt en zo aan een voortdurend onderzoek en herinterpretatie door commentatoren, experts, interviews en toeschouwers blootstelt, wordt de sport tot een terrein waarop over culturele normen en waarden wordt onderhandeld.

Wanneer Sven Kramer een dag later alweer moet aantreden voor de ploegenachtervolging, worden niet alleen bij hem maar bij alle leden van de ploeg elke beweging en gezichtsuitdrukking betrokken op de gebeurtenissen van de dag ervoor. Als Kramer samen met zijn coach Kemkers openlijk geanimeerd de zaal betreedt, benadrukken alle commentatoren onmiddellijk het bijzondere karakter van de situatie: 'Dit zijn unieke beelden.' Ze verbreden dit naar meer algemene uitspraken over de menselijke aard: 'Fouten zijn menselijk', 'dat is groepsgedrag' of 'je moet er toch doorheen'. De sport verbindt hieraan voor zeer algemene culturele waarden pregnante en tot de verbeelding sprekende voorbeelden.

In een later interview met Sven Kramer wordt hem gevraagd naar de verhouding met zijn trainer en antwoordt hij dat 'je iemand met wie je zoveel succesen hebt beleefd niet zomaar laat vallen'. Terwijl Sven Kramer zo in het interview zelf al bepaalde normen en waarden benoemt, kan dit interview vervolgens weer door de televisiecommentatoren worden gebruikt als aanwijzing voor de ontwikkeling van het karakter van Kramer. Meermaals wordt zijn weloverwogenheid en zijn mentale rijpheid benadrukt: 'Wat een volwassen man.'

'Typisch' mannelijk of vrouwelijk

De televisie maakt het mogelijk om de karakterologische ontwikkeling van een sporter te volgen en van commentaar te voorzien; tegelijk wordt daarmee ook aan de hand van Kramer als voorbeeld duidelijk gemaakt wat een 'volwassen man' kenmerkt. Zoals de gemeenschap, die door het sportevenement

voor de televisie bij elkaar komt, de neiging heeft een nationale gemeenschap te worden, zo zijn de bij de sport naar voren gebrachte eigenschappen bij uitstek mannelijk. Daarnaast is de sport, zoals Margaret Morse heeft vastgesteld, een van de weinige culturele domeinen waarbinnen het mannelijk lichaam tot object van de (meestal ook mannelijke) blik wordt gemaakt. Bovendien biedt de sport een setting waarin mannen gevoelens mogen tonen, ja zelfs mogen huilen. Dat is volgens Morse echter alleen maar mogelijk omdat de sport juist tegelijk de kerneigenschappen van traditionele mannelijkheid (zoals kracht, hardheid, doorzettingsvermogen) benadrukt en omdat de beschouwing van lichamen en emoties (het voyeurisme) in de sport een quasi-wetenschappelijke inbedding krijgt (Morse, 1983).

Het is daarbij echter niet zo dat de sport uitsluitend mannelijk gedrag laat zien. Eerder biedt deze een domein voor de culturele 'uitwerking' van genderverschillen. Zoals bij nationale identiteit geldt ook hier dat verschillen tussen man en vrouw voortdurend opnieuw moeten worden vormgegeven, omdat ze uiteindelijk niet slechts een volstrekt biologische basis hebben. Alleen al de categorisering van verschillende sportdisciplines als 'typisch' mannelijk of vrouwelijk reproduceert daarbij cultureel bepaalde ideeën over mannelijke en vrouwelijke eigenschappen. Zo worden in het algemeen krachtsporten, vooral die waarbij direct contact tussen de tegenstanders is geboden, als bijzonder 'mannelijk' beschouwd, terwijl sportdisciplines die zijn gericht op de esthetische enscenering van individuele lichamen en bewegingen (zoals kunstschaatsen, ritmische gymnastiek of synchroonzwemmen) traditionele voorstellingen van 'vrouwelijkheid' laten zien. Een interessante mengvorm die nog maar eens onderstreept dat dergelijke categorieën niet eenduidig zijn en steeds weer opnieuw als zodanig moeten worden gedefinieerd, is bijvoorbeeld het bodybuilden.

Dit algemene onderscheid van bepaalde gedragswijzen, lichaamskenmerken en karaktereigenschappen in de sport wordt door de berichtgeving in de media in de regel nog verder aangescherpt. Om te beginnen impliciet door het algemene gebruik van wat wel 'de-nominatie' wordt genoemd: het niet expliciet vermelden van sport tussen mannen, in tegenstelling tot de wel expliciete benoeming van sport onder vrouwen als 'vrouwelijk'; 'het wereldkampioenschap' is dat van de mannen, terwijl het toernooi van de vrouwen met het 'wereldkampioenschap vrouwenvoetbal' wordt aangeduid.

Het commentaar bij de wedstrijden benadrukt deze veronderstelde mannelijkheid in de sport, doordat bijvoorbeeld Sven Kramer zich door zijn gedrag

na de wedstrijd als 'man' kan bewijzen, terwijl het bijna ondenkbaar zou zijn dat de bijzondere prestatie van een sportster zo van commentaar zou worden voorzien dat deze zich daardoor als 'vrouw' zou hebben bewezen. Ook als we kijken naar de beelden, vooral in de journalistieke sportfotografie maar ook op de televisie, zien we nog altijd een tendens dat vrouwelijke sporters eerder in de privésfeer en als lustobject in beeld worden gebracht, terwijl mannelijke sporters eerder in volle actie en met een geconcentreerde gezichtsuitdrukking in beeld worden gebracht. Het ligt dus voor de hand te veronderstellen dat de televisiesport voor een deel ook fungeert als een van de laatste sociale domeinen waarin, in het licht van de diverse emancipatiebewegingen van de twintigste eeuw en de daardoor veroorzaakte 'crisis van de moderne man', mannelijk heldendom nog op een uiterst traditionele wijze kan worden verbeeld.

8.4 Naar een economie van de sport

Ook vanuit economisch perspectief heeft de sport een bijzondere verhouding met de televisie. Omdat sport een groot en trouw publiek weet te trekken, werd het vooral sinds de jaren tachtig een felbegeerd product voor de in die tijd opkomende commerciële zenders, voor kabel- en satellietbedrijven en sinds de late jaren negentig ook voor digitale zenders met hun kostbare betaalpakketten. De vandaag de dag vooral door zijn series bekende Amerikaanse betaalzender HBO, behaalde zijn eerste grote succes toen die een wereldtitelgevecht in het zwaargewicht boksen tussen Mohammed Ali en Joe Frazier voor het eerst in *pay-per-view*-vorm aan de man kon brengen.

Sinds de jaren tachtig zijn de kosten voor de uitzendrechten van grote sportevenementen maar ook van de nationale voetbalcompetities exponentieel gestegen, zodat sport tegenwoordig het duurste programmagenre op de televisie is. Het buitengewoon grote publiek stelt de zenders weer in staat om bijzonder hoge prijzen voor de tussenliggende reclameblokken te vragen. Al jarenlang zijn de blokken in de rust van de Amerikaanse Superbowl (de finale van het *American football*) de duurste reclameminuten van de mondiale televisie-industrie. Steeds weer produceren bedrijven voor die rustpauze uitermate spectaculaire dus ook dure commercials, die zo een attractie op zichzelf vormen.

Ondanks deze enorme reclame-inkomsten kunnen televisiezenders de kosten voor de uitzendrechten van de sport vaak niet terugverdienen. Die kosten worden dan op de koop toe genomen. Enerzijds omdat de aantrekkings-

kracht van de evenementen het algemene imago van de zenders ten goede komt; en anderzijds omdat de televisiezenders rond de uitzending van deze evenementen hun andere programma's onder de aandacht kunnen brengen, en zo hopen ook daarmee een groter publiek te kunnen bereiken. Om de sport commercieel zo optimaal mogelijk te exploiteren moet het publiek daarvan zowel in temporeel als sociaal opzicht zo veel mogelijk aan de zender worden gebonden. Temporeel gebeurt dat door middel van een uitgebreide voor- en nabeschouwing, die niet zelden langer is dan de sportwedstrijd zelf. Een sociale uitbreiding van het sportpubliek wordt bereikt door de berichtgeving over de sportieve feiten te vermengen met 'human interest' nieuws, zodat naast de traditionele (voornamelijk mannelijke) fans een veel breder en in toenemende mate ook vrouwelijk publiek voor de sport geïnteresseerd kan worden.

Deze ontwikkeling vormt een onderdeel van een veelomvattender commercialisering van de sport, die (ook sinds de jaren tachtig) een belangrijke voedingsbodem voor lifestyle en sociale identiteiten wordt. Mondiale iconen zoals basketballer Michael Jordan en voetballer David Beckham verdienen torenhoge reclamecontracten met sportmerken (Jordan met Nike, Beckham met Adidas) en worden zo naast hun optredens in sportwedstrijden tot sterren die in commercials, boulevardbladen, spelprogramma's of lifestyle-glossy's opduiken (Whannel, 2002; Miller, 2001).

Ondanks deze enorme commercialisering zijn sportuitzendingen nog altijd een centraal onderdeel van de programmaschema's, ook van de publieke zenders. Deze laatste trachten daarmee enerzijds, precies zoals de commerciële zenders, kijkers voor hun programma's te trekken. Anderzijds wordt aan sportuitzendingen ook een zekere sociaal-culturele relevantie toegedicht: het gegeven dat sportwedstrijden als belangrijke nationale gebeurtenissen fungeren, maakt ze tot een legitiem onderdeel van het publieke tv-aanbod, dat zo niet alleen de hele bevolking van het land bereikt, maar daarmee ook voor een gemeenschappelijk bewustzijn zorgt. Reeds bij het begin van de Britse publieke radio (de BBC in de jaren twintig) werden sportevenementen gebruikt om de claim van het toen nog nieuwe instituut een 'nationale cultuur' vorm te kunnen geven. Vandaag de dag is er in veel Europese landen nog een (officieel door de EU gesanctioneerde) regeling van kracht die erin voorziet dat belangrijke interlandwedstrijden van nationale teams minimaal op een open kanaal (dus zonder aanvullende betaling) moeten worden uitgezonden om het voor alle burgers toegankelijk te maken.

8.5 Ten slotte: sport en nieuwe media

Zoals beschreven neemt sport een centrale plaats in in het televisieaanbod. Enerzijds omdat televisie door middel van sport de gebeurtenissen van collectief gevoeld belang verbeeldt, en anderzijds omdat televisie zeer geschikte situaties voor de 'verwerking' van culturele normen en waarden biedt. Het is daarom geen wonder dat juist de sport bij de opkomst van de nieuwe digitale media, die individueler en flexibeler het beeldscherm gebruiken, een belangrijk televisiegenre blijft. In de eerste plaats blijft sport er zeer goed in slagen de aandacht van zulke grote groepen mensen op zich te richten dat ook andere media aan die gebeurtenissen weer aandacht moeten besteden. In de tweede plaats nodigt sport met haar voortdurende herinterpretaties van zelfs de meest minuscule details tot een voortdurende circulatie van haar beeldmateriaal door verschillende andere media (Johnson, 2009). De Amerikaanse sportzender ESPN bijvoorbeeld kon een zeer succesvolle website opbouwen, waarop aanvullende hoogtepunten en statistieken de op televisie uitgezonden beelden van nog meer context konden voorzien. Des te meer reden dan ook om de in de verbeelding van sport op televisie als vanzelfsprekend verondersteld normen en waarden kritisch te analyseren.

Kader 8.1

Verder lezen

Een al wat oudere maar nog altijd toonaangevende bundel met een artikel over sport op televisie in al zijn facetten is *MediaSport* van Lawrence Wenner (1998), waarin zowel de productie, de inhoud als de receptie van het genre in de media en op de televisie in het bijzonder onder de loep worden genomen. De belangrijkste Nederlandse monografie op dit gebied blijft *Sport, publiek en de media* van Ruud Stokvis (2003), die weliswaar ook niet zo recent is maar als belangrijke toegevoegde waarde heeft dat het de argumentatie ook met veel feiten en voorbeelden uit de vaderlandse (tv-)sportgeschiedenis illustreert. Het culturele belang van sport is verder vooral uitgewerkt door Garry Whannel. Zo publiceerde hij *Fields in Vision. Television Sport and Cultural Transformation* (1992), *Media Sport Stars. Masculinities and moralities* (2002) en *Culture, politics and sports* (2008). Toby Miller (2001) schreef het uitdagende *Sportsex* over de seksualisering van sport en (het lijf van de) sporter. Voetballiefhebbers ten slotte vinden een aanvulling op de hier gegeven introductie van 'het oranjegevoel' in het recent historische 'Burnt orange. Television, gender and ethnicity', van Joke Hermes (2005).